

Рад. письменник, 1959. – 477 с.; Щоголів 1883: Щоголів Я. Ворскло: лірна поезія. – Х.: Друк. окр. штаба, 1883. – 154 с.; Щоголів 1898: Щоголів Я. Слобожанщина: лірна поезія. – Х.: Печатня «Печатное дело», 1898. – 143 с.; Бунчук 2000: Бунчук Борис. Віршування Івана Франка: моногр. – Чернівці: Рута, 2000. – 308 с.; Бунчук 2001: Бунчук Борис. Віршування Лесі Українки 80-х років (метрика і ритміка) // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. – Чернівці: Рута, 2001. – Вип. 108: Слов'янська філологія. – С. 3 – 12.; Бунчук 2002: Бунчук Б. І. Еволюція віршування Пантелеймона Куліша: навч. посіб.; Чернів. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича. – Чернівці: Рута, 2002. – 58 с.; Бунчук 2004: Бунчук Б. І. Віршування Михайла Старицького: навч. посіб.; Чернів. нац. ун - т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Рута, 2004. – 48 с.; Бунчук 2005: Бунчук Борис. П'ятистоповий ямб у творчості Лесі Українки 80-х – 90-х років // Біблія і культура : зб. наук. ст. – Чернівці: Рута, 2005. – Вип. 7. – С. 44 – 50.; Гаспаров 1984: Гаспаров М. Л. Очерк истории русского стиха. Метрика, ритмика, рифма, строфика. – М. : Наука, 1984. – 314 с.; Гаспаров 1989: Гаспаров М. Л. Очерк истории европейского стиха. – М. : Наука, 1989. – 304 с.; Гнідан 2006: Гнідан О. Д., Семенюк Г. Ф., Гаєвська Н. М. [та ін.]; за ред. проф. О. Д. Гнідан. Історія української літератури. Кінець XIX – початок XX ст.: У 2 кн.: підруч. – К.: Либідь, 2006. – Кн. 2. – 496 с.; Качуровський 1994: Качуровський І. Метрика: підруч. – К.: Либідь, 1994. – 120 с.; Костенко 2006: Костенко Н. В. Українське віршування XX століття: навч. посіб. – К.: Київ. нац. ун - т, 2006. – 287 с.; Сидоренко 1980: Сидоренко Г. К. Від класичних нормативів до верлібру. – К.: Вища школа, 1980. – 182 с.

Оксана Любимова. Ямб в творчестве восточноевропейских поэтов 80-х годов XIX века.

В статье рассмотрена восточноевропейская поэзия с точки зрения метрики и ритмики. Среди силлаботонического стихосложения (75,4% от общего количества всех текстов периода) преобладали двухсложные произведения – 65%. В данном десятилетии поэты апробировали значительный пласт ямбических размеров: ЯЗ, Я4, Я5, Я6 и разносложников. Среди двухсложных размеров преобладал Я4.

Ключевые слова: стихосложение, силлабо-тоника, метрика, ритмика, стихотворный размер, сдвиг ударения, внесемное ударение, цезура, ямб.

МОВОЗНАВСТВО

Г.В. Горох, доц. (Кам'янець-Подільський)

УДК 811.161 .2'38:821.161.2.Л11/7.08

ББК 81.411.4 - 7

Стилістичне використання художніх засобів мови у поетичних та прозових творах Богдана Лепкого

У статті розглядається стилістичне використання художніх засобів мови у поетичних та прозових творах Богдана Лепкого: фольклорних епітетів, метафор, усічених прислів'їв та приказок, перифраз, персоніфікації, багатой синоніміки, неологізмів, історизмів, звертань; символіки та ритмомелодики. Особлива увага звертається на вживання Б.Лепким відмінкових форм іменників та вищого ступеня порівняння прикметників, родових архаїчних форм, абстрактних іменників в множині; форм числа іменників, які не відповідають сучасній мовній нормі; конструкції з родовим відмінком приналежності, застарілих сполучників (заки, поки, щоби), вживання непрямого порядку слів (присудок передує підметові – звичайно форма однини).

Ключові слова: стилістичне використання, художні засоби мови, поетичні та прозові твори.

The article deals with the stylistic usage of the artistic language figures in the poetic and prose by B. Lepkiy as follows: folk epithets, contracted proverbs, periphrases, personification, abundance of synonyms, neologisms, appeal; symbolism, rhythm and melodics; nouns case forms and superlative degrees of comparison (of adjectives), gender archaic forms, abstract nouns in plural, forms of nouns number incompatible with the modern language standards; constructions with genitive case of gender; archaic conjunctions, indirect syntax.

Key words: the stylistic usage, the artistic language figures, the poetic and prose works.

В умовах формування української державності, національно-культурного відродження українського народу повернуто читачам художню творчість П. Куліша, О. Олеся, В. Винниченка, Б. Хвильового, І. Багряного, М. Зерова, У. Самчука, Б. Лепкого і багатьох-багатьох інших майстрів слова.

Їх твори збереглися чистими не замуленими – навіть за умови, що десятиліттями були відгороджені від українського народу іржавим дротом тоталітарного режиму. Художній досвід українських письменників трагічної долі став активно впливати на сучасний літературний процес в Україні. Безперечно і мовотворчість цих письменників суттєво збагачує сучасну українську літературну мову.

У своїх творах Б. Лепкий розкриває багатющі художньо-зображувальні можливості української мови. Тонкий знавець рідного слова, письменник силою свого таланту продемонстрував його розкіш, розширив поетичні можливості, суттєво збагатив своєю творчістю семантико-стилістичні, лексико-фразеологічні ресурси українського слова.

У великій і різноманітній творчій спадщині Богдана Лепкого (1872 – 1941) значне місце займає поезія, яка найповніше розриває голос душі і серця поета, його внутрішній світ. Написана вона в основному в перший період його творчості. Збірки «Листки пануть» (Львів, 1902), «Осінь» (Коломия, 1902), «На чужині» (Львів, 1904), «З глибини душі» (Львів, 1905), «Над рікою» (Львів, 1905), «Для ідеї» (Львів, 1911), «Знад моря» (Жовква, 1913) тощо.

Книги вийшли вже в незалежній Україні, коли в українську культуру і літературу після довгого замовчування в тодішній радянській системі почали повертатися тисячі імен, серед яких ясною зорею загорілося ім'я українського письменника, поета, перекладача, літературознавця, видавця, художника, професора Ягеллонського університету Богдана Лепкого.

М. Жулинський писав, що Богдан Лепкий поет сповідальної тональності, образного самовизначення, тонкий і чуттєвий лірик, майстерний словесний живописець природи [Жулинський 1990: 81].

Актуальність дослідження обумовлена потребою з'ясувати мовностилістичні особливості поетичних та художніх творів Б. Лепкого, висвітлити закономірності внутрішнього членування в художньому творі. Спостереження над стилістичними особливостями у художніх текстах Б. Лепкого може виявити цікаві та важливі факти, якими можна буде скористатися для розуміння всієї різноманітності художнього мовлення, для вивчення авторських мовних систем. Відповідно до мети дослідження нами визначено певне коло *основних завдань*, що їх належало розв'язати, а саме: виявити художні засоби мови в поетичних та прозових творах Б. Лепкого; проаналізувати стилістичні властивості художніх засобів мови в поетичних та прозових творах. *Мета* дослідження: з'ясувати стилістичні особливості художніх засобів мовлення у поетичних та прозових творів Б. Лепкого.

Матеріалом дослідження для нас слугують поетичні та прозові твори Б. Лепкого. Письменник використовував риторичні звертання і власне звертання, яких в його поетичній творчості небагато. Це в основному назви спорідненості, свояцтва і представлені вони у віршах з діалогами.

Звертання виражені формою кличного відмінка, субстантивованим прикметником, особовим займенником другої особи – ти, складнопідрядним реченням, присвійним займенником мій, наш, прикладками, повторами звертань, вигуками, суфіксами суб'єктивної оцінки, вокативними реченнями.

У ролі риторичних звертань виступають персоніфіковані назви неживих предметів і абстрактних понять. Б. Лепкий використовує народнописенні звертання, що засвідчує його зв'язок із народною творчістю.

Поширені в поезії автора епітетні звертання, які мають позитивно-оцінне забарвлення, рідше негативно-оцінне: «О Господи! Скажи, промов! / Провадь, веди!»; «Козаче, козаче! Де твоя рушниця? / Де шабля-дамаска, дівоча ласка, / Де твій спис?»; «Я вас жалую, яблуні, груші, / Вас, берези дрижучі, плачливі, / Що на цвинтарі вирости в глуші, / Гробів сторожі мовчазні» // «Хлопче, хлопче, не барися! / Подивись, які в нас чари!»; «Вий же вовком, пустине, / Вий, звірюко голодна!»; «Незавидна твоя судьба, / Жінко-українко, в неволі» [Лепкий 1990: 157].

Одним із важливих засобів посилення виразності й образності, точнішої передачі психологічного стану особи чи загального фону подій є метафори, які у художньому мовленні збуджують нові уявлення шляхом несподіваної сполучуваності слів із різною валентністю. Індивідуально-авторські метафори по-новому освітлюють ті чи інші явища, психологічний чи фізичний процес, емоційний стан людини. Спостереження над мовним матеріалом показали, що поетичній творчості Б. Лепкого притаманне використання традиційних метафор, так створення нових індивідуально-авторських метафоричних комплексів, що змодельовані на основі традиційного словника поезії.

У поезії Б. Лепкого спостерігаємо метафори, персоніфікації явищ природи та реалій навколишнього світу, перенесення явищ і характеристик одних реалій і процесів на інші, перенесення зовнішніх ознак, фізіологічних процесів тварин на людей: «Небо млою заходить, дримає. / Пусто й тихо довкола. Аж з ліса / Вибіг вітер, голодний гульвіса, / До землі припав і кров спиває. / Страх пішов полями. Задрижали / Ниви, стернями покриті. А дороги Піднялися, глянула – і в ноги. / Як шалені гонять й никнуть вдалі»; «Стежками вітер походить...»; «Ходить вітер очеретом, / На листку осоки грає / То на березі присяде, / То на бистру річку впаде, / То зніметься і над гаєм / Полетить вірлиним летом...»;

«Зашумить в жилах кров, / Як потоки на весну. / Запалають думки, / Мов зірки на блакиті...». «Де ж ти, осінній жовтий листочку, / Гониш з вітрами, розганяєшся?» [Лепкий 1997: 190].

Використовуючи у трилогії «Мазепа» усічені прислів'я і приказки, Б.Лепкий досягає ефекту наростання темпу мовлення з відповідними колоритами (іронія, доброзичливе ставлення, радість, фамільярність, зневага, смуток і под.), робить читача справжнім учасником подій жвавої бесіди. Опущені судження, як правило, можуть бути уточненням, розвитком основної ідеї або запереченням її. Наприклад: «Раз мати родила» (пор.: Раз мати родила, раз треба вмирать); «Прийде каяття!..» (пор.: «Прийде каяття, то вороття не буде»); «Чеши дідька зрідка» (пор.: «Чеши дідька зрідка, він і так кострубатий»); «Хвали мене, ротику, бо розідру тебе» (пор.: «Хвали мене, роте, бо, як не похвалиш, то я тебе роздеру»).

З арсеналу народної пісні Лепкий черпав естетично шліфовані упродовж багатьох віків структури, наприклад, ритмомелодиду, як-от в оповіданні «Каяли»: «Від світанку до вечора, від вечора до світанку летять стріли каленії, гримлять шаблі об шоломи, тріщать списи гартовані серед землі половецької. Чорна земля поорана чобітьми та копитами, кров'ю була полита, тілом людським засіяна і тугою обвіяна».

Оповідь стилізовано під народне віршування: фрази розміщуються симетрично, подібні будовою, правильним чергуванням пауз. Загальна кількість складів у кожному з періодів однакова (8), наявні ритмічні наголоси. Яскравість, картинність зображуваного посилюють перифрази, що містять авторську оцінку: князі – *вірли, шестикрильці, хоробрі Дажбогові внуки, чотири сонця*. Половці – *бісові сини, бісові діти, чорна птиця, степова сарана* [Лепкий 1991: 237].

Від народної поезії взято символіку, метафорику (уподібнення битви сівбі, молотьбі, бенкету; князі порівнюються з сонцем; Ярославна – із зозулею). Широко застосовуються постійні фольклорні епітети. Синоніміка оповідання дуже багата: стріли – «гострі, ідкі та кусливі, як ті змії», після бою русичі «поколені, порубані, покалічені, обезвічені».

Є в оповіданні й письменницькі неологізми: «молодики *палкоголові*, мужі *досвідні*, *зрілої надуми*, *неошоломлене* чоло, *серце скліщив* біль». Текст «Каяли» помережаний народними і стилізованими під них авторськими прислів'ями та приказками: «Справа не заєць, до ліса не втече», «Мокра весна, деревина рясна», «Ще й сніг не потав, а тобі вже ягід заманулося», «Чим глек накупів, тим його і чути», «Легко з хати вийти, та не все легко вернути», «У нас що не город, то світ окремий».

У повісті «Мотря» письменник використовує історизми – назви зброї, наприклад: міздір – це артилерійська гармата; мортира – історизм, гармата з коротким дулом, наприклад: «... заграли дзвони і з валів заревіли мздірі». «... він кріпко притис довгий і важкий кріс до серця». Лексема *корабеля* вживається на позначення холодної зброї, це застаріла назва кривої шаблі, наприклад: «... в гетьманську спальню всунулася маленька персона в контушу, у високій соболіній шапці з чаплиним білим пером і з величезною корабелею». Звання та посади військовиків української і російської армії називаються драгуни, райтари: «Пан-товариш, мабуть, не вписався». Райтари – це наймана німецька кавалерія. Назва старшина (генеральська, полкова, сотенна) вказують на градацію посад: «... сиділи гуртками генеральні старшини, і полковники, і другі гості...»

Письменник вживає історизми: гетьман, писар, полковник, суддя, хорунжий, бунчужний. Історизми сердюки та гайдуки конкретизують ситуацію і відтінюють колорит доби, наприклад: «... на майдані стояв поротний відділ сердюків», «На борозних сиділи гайдуки» [Лепкий 1991: 378].

Окрім того, Б. Лепкий використовує відмінкові форми іменників, які не відповідають сучасним нормам української мови, наприклад: гусяче перо скрипіло по папері. / На узліссю хатина, / Дощ спливає по стрісі, / Крізь віконце дівчина / Блудить оком по лісі. Багато їздив я по світі й чимало всякої краси надивився, але садів таких, як наші київські, і другої такої ріки, як наш Дніпро, я ніде більше не бачив».

В українській мові нормі відповідає вживання вищого ступеня порівняння прикметника з прийменниками від, за, порівняно з, проти або зі сполучниками ніж, як, наприклад: – Ви молодші, ніж я. – А ви сильніші від мене, вас і довбнею не діб'є (Б. Лепкий). У письменників минулого вищий ступінь прикметника поєднувався з прийменником над, наприклад: «Чи може що кращого бути Над небо, задивлене в море?» (Б. Лепкий).

У творах Б. Лепкого трапляються випадки вживання родових форм, які не відповідають сучасним нормам української мови, тобто належать до архаїчних граматичних форм. Деякі іменники чоловічого роду з кінцевим приголосним основи й іменники жіночого роду із закінченням –а відрізняються за значенням, тобто не належать до родових варіантів, наприклад: «Шукає око і ніде блакиту неба не знайде. Кождому з них здається, немов то він у полку своєму якийсь суверен незалежний, і нема між ними такого, котрий би й чортові самому не запродався, щоб тільки булаву вашу гетьманську запопасти в руки та ще синові свому її на дальше передати».

Деякі абстрактні іменники вживаються у множині, якщо позначають вироби з цієї речовини: «Скрині з золотою та срібною посудиною, з хрусталами та дорогішим склом поїдуть насамкінець під окремою сильною сторожею людей з першого сердюцького полку». У художньому та розмовному стилях трапляються випадки використання форм числа іменників, які не відповідають сучасній мовній нормі, наприклад: «Забувалися звичайні турботи, забувалися ворожнечі поміж поодинокими родами, всі як один ставали до роботи, щоб скріпити город і зробити його спосібним до оборони. Роса, немов розсипаний алмаз. Дрижить на кожнім листі. Трава – як ізмарагд, галуззя – як топаз в казковому наметі. Але челядь все-таки виносила дрібнішу мебель і посуду далеко в сад. На його обличчю появились знаки великого болю. Квартира була далеко, на передмістю. Ти не божевільна, ти своєвільна, розпещена батьківською рукою, а маминою дратована щоднини. «– Буває, в вечірню годину, / Як сонце зійде і як роси / Упадуть на свіжі покоси. / Як склоняться квіти в долину, / як вітром похилиться колос, – / здається, що чую твій голос» [Лепкий 1997: 449].

У науковому, офіційно-діловому, публіцистичному стилях можливі лише конструкції з родовим відмінком приналежності. Присвійний прикметник вживається переважно у фольклорі, розмовному та художньому стилях: «Сотників кінь летів у напрямку Батурина».

Прийменник через (і його просторічний синонім із-за) вказує на причину, що заважає здійсненню чогось: «Із-за такої пустої причини годі нам, пане полковнику, своєї товариської приязні псувати». Як засіб стилізації у художніх творах використовуються застарілі сполучники заки (поки), щоби, наприклад: «Культури насильно не пересадити, її треба виплекати на рідному ґрунті, щоби чужі соки пройшли крізь жили рідної землі. Заки гетьман виліз, суддя обійшов ридван іззаду і подав йому руку».

При непряму порядку слів (присудок передує підметові) звичайно вживається форма однини: «Коло півночі обгорнула їх така сонливість і втома, що похід треба було зупинити». Присудок перед однорідними членами речення і після них може виступати і в однині, і в множині, наприклад: «Дикий крик і свист тривожив вечірню тишу». При однорідних підметах, вжитих з єднальним сполучником ні...ні присудок може мати форму однини і множини: «ні старий гетьманський мід, ні угорське вино не смакувало так, як та чиста вода» [Лепкий 1997: 554].

Так, творчість Б. Лепкого є органічною і невід'ємною частиною всієї його літературної спадщини. Вона ввібрала в себе меланхолійну красу його лірики, рефлексійну споглядальність його прози, їй притаманні психологізм стилю, філософічність і шляхетність думки, витонченість і живописність алгорій [Шумило 1998: 46].

Література: *Буркалець 1999*: Буркалець Н.В. Поетика малої прози Б. Лепкого: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук. – К., 1999. – 16 с.; *Жулинський 1990*: Жулинський М. Богдан Лепкий (1872-1941) // *Із забуття в безсмертя*. – К., 1990. – С. 81 – 85.; *Лепкий 1990*: Лепкий Б.С. Поезія. – К.: Рад. письменник, 1990. – 383 с.; *Лепкий 1991*: Лепкий Б.С. Твори: в 2 т. – К.: Дніпро, 1991. – Т.1: Поезія. Оповідання і нариси. Історичні повісті. – 862 с.; *Лепкий 1997*: Лепкий Б.С. Твори в 2 т. Т 1: Поетичні твори. Прозові твори. Мемуари. – К.: Наук. думка, 1997. – 845 с.; Шумило 1998. Шумило Н. Богдан Лепкий: на перехресті традиційного і нового // *Слово і час*. – 1998. – № 9 – 10. – С. 44 – 49.

В статье рассматривается стилистическое использование художественных средств языка в поэтических и прозаических произведениях Б. Лепкого: фольклорных эпитетов, метафор, усеченных поговорок и пословиц, перифраз и персонификаций, богатой синонимии, неологизмов, историзмов, обращений, символики и ритмомелодики. Особое внимание уделяется использованию Б. Лепким надежных форм имен существительных и высшего степени сравнения имен прилагательных, родовых архаических форм, абстрактных имен существительных во множественном числе, которые не соответствуют современной языковой норме; конструкций с родовым падежом принадлежности, устарелых союзов (заки, поки, щоби), употребление непрямого порядка слов (сказуемое предшествует подлежащему – обыкновенная форма единственного числа).

Ключевые слова: стилистическое использование, художественные средства языка, поэтические и прозаические произведения.

Марія Заборна, доцент (Тернопіль)

ББК 81.411.1–22+83.3 (4 Укр)

УДК 81'367.5

Синтаксичні маркери асоціативного мовомислення Богдана Лепкого

Визначено синтаксичну конструкцію як засіб репрезентації певного смислу, яким оперує людина в процесі пізнання та відтворення дійсності. Проаналізовано систему реченнєвих структур, що в тексті Богдана Лепкого маніфестують індивідуально-авторське асоціативне бачення світу.

Ключові слова: асоціація, асоціативна діада, асоціат, синтаксична структура, порівняльна конструкція, еталон порівняння, ідіолект, центр системи одиниць, напівпериферія, периферія.